

MILLIY MUSIQA, AN'ANAVIY XALQ CHOLG'ULARI

Umarov Sherlon Zokirjon o'g'li

Namangan davlat universiteti Musiqa ta'limi va san'at (ta'lim) fakulteti

2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada milliy musiqaning an'anaviy xalq cholg'u asboblari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Milliy musiqa, an'anaviy cholg'u asboblari, akademik ijro, orkestr, ansambl.

Ta'kidlash joizki, bugungi kunda ham yurtimizda bir qancha musiqa ansambllari faoliyat ko'rsatib, milliy musiqa san'ati sohasida ham qator yutuqlarga erishmoqdamiz. Xususan, milliy musiqa san'atimiz rivojiga o'zining ibratli yutuqlari bilan ulkan hissa qo'shib kelayotgan andijonlik ustalar bir qancha cholg'u asboblarini restavratsiya qilishga muvaffaq bo'lib, yangi cholg'ular yaratish ustida izlanishlar olib bormoqda. Bunga misol tariqasida aytish joizki, ustoz sozanda Abdimalik Madraimov boburiylar davri milliy cholg'u asboblaridan milliy madaniyatimizda qo'llanilayotgan g'ijjaki boburiy, qo'shtor, dilrabo, dilnavo kabi bir qancha asboblarni qayta tiklashga muvaffaq bo'lgan. Cholg'u asboblarini qo'llanish joylariga ko'ra shartli ravishda 2 guruhga – professional ijrochilikda qo'llaniladigan turlarga va folklor cholg'ulariga bo'lish mumkin. Kasbiy ijroda ishlatiladigan asboblar an'anaviy musiqa ijrochiligida ishlatiladigan asboblar turlariga va o'quv ijrochiligida ishlatiladigan asboblar turlariga bo'linadi: Dutor, sato, rubob, ud, nay, sunray, qo'shmay, karnay, g'ijjak, chang, qonun, doira, nog'ora, changqo'biz, sibizga, cho'pon nay, spol nay, safoil, sag'at va boshqalar. Qayta ishlangan cholg'u asboblariga rubob, gizjak, dator, chan so'zlari musiqaning soprano, alto, tenor, bas tovushlari mezonlari bo'yicha qayta ishlangan. Bu cholg'u asboblari asosida o'zbek xalq cholg'ulari orkestrlari va ansambllari faoliyati yaratildi.

Bugun ham o'zbek madaniyati va san'ati jahon xalqlarini o'ziga maftun etib kelmoqda. Respublikamizda o'tkazilgan xalqaro festival, anjuman va bayram tantanalari xalqaro madaniy hamkorlikka keng yo'l ochdi. Madaniyat sohasiga berilayotgan bunday imkoniyatlar yosh avlod ruhida shukronalik ruhini uyg'otmay qolmaydi va yaratilayotgan sharoit va e'tibordan oqilona foydalanish, bunga javoban munosib yuksak marralarni qo'lga kiritish, yuksak marralarni zabt etishga hissa qo'shishimiz kerakligini unutmasligimiz kerak.

Musiqa san'atining sirli olamiga kirgan odam uning tengi yo'q ummon ekanligini muqarrar anglab yetadi. Bu ummon o'zining zamonaviydan jaranglagani, tarix davomida zamon va makon qonunlari asosida shakllanishi, an'analar kamolotida qadrlanishi va qadriyatlarga aylanishi, ilohiy ne'mat asosida jonli rivojlanishi bilan

ajralib turadi. Har bir davrni o'ziga xos musiqa an'analari bilan tushuntirishning hikmati ham shunda. Musiqaning samoviy yoki ilohiy ekanligi qadimgi manbalarda o'z aksini topgan. Insoniyat o'zining ma'naviy boyligini o'z ma'naviyati darajasida shakllantirib, zamonlar o'tishi bilan rivojlantirib bordi. Bu jarayonda har bir soha vaqt o'tishi bilan charxlanib, takomillashib, yangi ijodiy munosabatlar asosida boyib, o'z samarasini ko'rsatdi. Musiqa sohasining qadimiy qadriyatlardan zamonaviy mezonlargacha bo'lgan jarayonlarini faqat ohangda muhrlangan noyob asarlardan tushunish mumkin. Buning doirasi juda keng, ularni tasavvur qilish ham qiyin. Chunki har bir xalqning o'ziga xos ma'naviyati, ma'rifati, estetikasi bo'lib, hayot jarayonida unga milliy va mahorat omillari singib ketgan. Uning negizida ikkita ulkan fikr yo'nalishi, ya'ni xalq ommaviy musiqasi va individual ijodiy tafakkur munosabatlari mahsulidir. Musiqa san'atining qadimiy an'analari Sharq xalqlari madaniyatida shakllanib, rivojlanib, butun insoniyatga ijodiy ta'sir ko'rsatgani fanda o'z javobini topdi. Hayot taraqqiyoti jarayonlarida zamonaviy musiqa san'ati miqyosida G'arb madaniyatining o'ziga xos yetukligidan oshib ketish qiyin. U musiqa san'ati va uning ichki elementlarini professional darajada umumlashtirish bosqichlariga, mutanosib tovush pardalari va baribir uyg'unlashtirish jarayonida asoslanadi! ana shunday mezonlar butun insoniyat musiqa san'atining go'zal uyg'unligiga olib kelganini tan olish kerak. Natijada musiqa san'atida g'arb musiqa madaniyatiga intilish, unga taqlid qilish, unga ergashish tendentsiyasi vujudga keldi. Har bir xalq o'zining milliy musiqa san'ati bilan birgalikda ular asosida g'arb musiqa ijodini shakllantirgan. Va uning dastlabki bosqichlarida taqlid munosabatlari ekanligiga shubha yo'q. Ammo zamon va makon, mafkura va siyosat, qolaversa, zamonaviy ijodiy munosabatlar yangi yo'nalishlar paydo bo'lishini ta'minlaydi. O'zbek xalq musiqa san'ati o'zining milliy jarayonlarida o'ziga xos va mukammal shakllangan o'ziga xos xalq va mumtoz musiqa merosiga ega. 20-asrga kelib ijtimoiy hayotning ushbu yo'llarida va musiqa madaniyatimizda yangi yo'nalish joriy etila boshlandi. Bu g'arb musiqa madaniyati negizida musiqiy ijodning rivojlanishi edi. Qayd etish kerakki, har qanday musiqa milliy madaniyat rivojiga xizmat qilsa, amalda albatta o'z javobini topadi. 20-asrga kelib Yevropa tafakkurining ta'siri O'zbekistonda ham sezila boshladi va u amalda zamonaviy musiqaning kompozitsion ijodi shaklida namoyon bo'la boshladi. Dunyodagi har bir xalq qadimiy tarixga ega bo'lgan o'ziga xos musiqa an'alariga ega. Bular orasida o'zbek musiqasining juda qadimiy va o'ziga xos an'analari bor. O'zbek musiqasi qadimdan ikki asosiy yo'nalishda shakllangan va asrlar davomida rivojlangan. Birinchi yo'nalish - xalq hayotiy haqiqatlari bilan bog'liq folklor musiqasi. Aynan musiqa insoniyatning kundalik hayoti, mehnati va faoliyatini aks ettiradi. Folklor musiqasining asosiy mezonlari marosim va hodisalar bilan bog'liq bo'lib, to'rt yo'nalishdan iborat. Bular: 1. Bolalar musiqasi. 2. Mehnat qo'shiqlari. 3. Tantanali qo'shiqlar. 4. Diniy, sehrli qo'shiqlar. Amalda xalqlarning milliy an'alarida asrlar

davomida yaratilgan har bir yo‘nalishga xos va voqelikka aloqador janrlar vujudga keldi. Bular aliya, yalla, lapar, terma, qo‘shiq, qo‘shiq kabi janrlardir. Xalq folklor musiqasining asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, xalq musiqasi xalq tomonidan yaratiladi, xalq tomonidan ijro etiladi va tinglanadi. Lekin xalq og‘zaki ijodining bilimdon ijrochilari ham borki, ularni xalq orasida laparchi, yallachi kabi taxalluslar bilan atashadi. Xalq musiqasini ijro etish va yaratishda muayyan janrlar kompozitsiyasiga asoslangan erkinlik xususiyatlari mavjud. Mening musiqiy namunam shakli soddaligi, barmoq vaznidagi she‘riy matnlarga asoslanganligi va kichik diapazonda ijro etilishi bilan ajralib turadi. Ikkinchi yo‘nalish - klassik musiqa. Mumtoz musiqa namunalari xalq musiqasidan har tomonlama mukammallikka ega bo‘lishi bilan ajralib turadi. Klassik musiqani individual ijodkor, ya‘ni bilimdon bastakor yaratadi. Bilimli va malakali musiqachilar yoki xonandalar tomonidan ijro etiladi. Aruzning boy so‘zlaridan iborat matnlar asosida o‘ziga xos shaklda yaratilgan. O‘zbek xalq mumtoz musiqasi o‘zining mukammalligi va murakkabligi bilan boshqa xalqlar orasida alohida o‘rin tutadi. Klassik musiqaning eng buyuk turi maqomdir. Maqomlar O‘zbekistonning uchta vohasida mavjud bo‘lib, ular Buxoroda “Shashmaqom”, Xorazmda “Xorazm maqomlari”, Farg‘ona vodiysida “Farg‘ona-Toshkent maqom yoylari” deb ataladi. Bundan tashqari, maqom yoylarida yaratilgan “Suvora”, Katta ashula, Surnay maqom, dutor maqomi va cholg‘u asboblari bo‘lib, ularning shakl ko‘lami, ijro xususiyatlari maqomlarga xosdir. Klassik musiqaning shakliy barqarorligi, uning qoidalari va talqin usullarining mavjudligi uning murakkabligidan dalolat beradi. Rollarni ijro etish uchun maxsus tayyorgarlik, bilim va albatta keng ovozga ega bo‘lish kerak. Maqomlar odatda bir necha yil davomida va shogirdlik asosida olinadi. Atoqli olim I.Rajabovning yozishicha, statuslar – “past ijro – status yo‘llari haqida noto‘g‘ri taassurot qoldirishi mumkin”¹. Bu mumtoz musiqa merosimizning asrlar davomida saqlanib qolgan badiiy-estetik imkoniyatlarining asosidir. Ayni paytda shuni ta‘kidlash joizki, “hofiz maqom yo‘llarini ijro etish uchun keng diapazonga, yoqimli ovozga, yuksak nutq texnikasiga ega bo‘lishi kerak”². yillar. 20-asrga kelib kompozitsiya an‘analariga xos bo‘lgan va jahon musiqa ijodi namunalari mos bastakor ijodi kirib keldi. Bu, albatta, uning yangi janrlari, ulamoning yaratilish va ijrochilik qonuniyatlari bilan bog‘liq. O‘zbek musiqasiga kompozitsion ijod bilan bir qatorda Yevropa musiqa an‘analarida mavjud bo‘lgan opera, balet, simfoniya, kamera musiqasi, cholg‘u musiqasi kabi qator janrlarda ijod qilish an‘anasi kirib keldi. O‘tgan asrda bu an‘ana o‘zbek musiqa hayotida o‘z o‘rnini topdi. O‘zbek bastakorlar maktabi shakllandi, yetuk kompozitorlar tarbiyalandi va samarali ijod qildi. Ular umuminsoniy ahamiyatga molik musiqiy asarlar yaratdilar.

O‘zbek xalqining musiqiy merosi boy an‘analarga, qadimiy tarixga ega. Tarixdan ma‘lumki, u vaqt o‘tishi bilan xalq musiqasi va mumtoz musiqa negizida rivojlangan. Musiqa san‘ati insoniyatning ma‘naviy boyligi, estetik dunyoqarashi va kelajak

barkamolligini belgilovchi mezonlardan biri sifatida e'zozlanadi. Unda har bir xalqning milliy urf-odatlar mavjud ,va ular munosib o'rin egallaydi. Musiqa ijrochiligi xalq musiqa madaniyatining shakllanishi va rivojlanishining jonli jarayoni ekanligi hammaga ma'lum. Uning vakillari bo'lgan sozandalar, xonandalar, bastakorlar milliy madaniyatning noyob namoyandalari sifatida e'zozga loyiq ko'rilgan. Bu borada o'tmish risolalarida ham tarixiy ma'lumotlar qayd etilgan. Abu Nasr Forobiyning "Katta kitobi musiqa", Zaynuliddin Husayniyning "Kanuni ilmi, Amaliy musiqa", Abdurahmon Jomiyning "Risolai musiqa", Alisher Navoiyning "Majolis un-nafois", Darvesh Ali Changiyning "Musiqiy risolasi" yorqin misoldir. 20-asr o'rtalari va boshlarida o'zbek musiqa san'ati qadimiy an'analarga asoslangan yangi munosabatlar davri sifatida tarixda qayd etildi. Davmingning Hamroqul qori, Hoji Abdulaziz Adurasulov, Mulla To'ychi Toshmuhamedov, Domla Halim Ibodov kabi yetakchi hofizlari ijodi va ijro uslublari mumtoz musiqa an'alariga asoslangan.

Xulosa:

O'zbek xalq cholg'u asboblari orkestrlari va ansambllarining tashkil topish tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, XIX asrning 60-70-yillarida Toshkent, Moskva, Peterburg shaharlari musiqa sohasi mashhur bo'lgan yirik madaniyat markazlariga aylangan. Ana shunday rivojlangan markazlar, mahalliy musiqachilar va musiqa konsertlari, muxlislar ishtirokidagi madaniy tadbirlar faollashuviga o'z ta'sirini ko'rsatdi. 1877 yildan Turkistonning boshqa markazlariga (Toshkent, keyinchalik Samarqand va Farg'ona) yetuk musiqa jamoalari, gastrol va drama jamoalari kela boshladi. Chunki rus cholg'u asboblarining demokratik an'analari Turkistonda xalqaro munosabatlarning o'rnatilishiga yordam bergan. Keyinchalik u Toshkent, Buxoro, Samarqandda professional musiqa maktablarining tashkil etilishiga asos bo'ldi. 1884-yilda Eyxgoriy tashabbusi bilan Toshkentda «Musiqa jamiyati» tuzildi va bu jamiyatning birinchi raisi N. Shletinskiy bo'ldi. Xalqning musiqiy ma'rifatini yuksaltirishga hissa qo'shgan L.A. Shadurenskiy va N.L. Trusovlar jamiyatning faol a'zolari edi. Shunday qilib, 19-asrning 80-yillarida Toshkentda orkestr guruhi tuzilib, orkestrni tashkil etishdan asosiy maqsad Nijniy Novgorodda bo'lib o'tgan Butunrossiya qishloq xo'jaligi ko'rgazmasida o'zbek xalq musiqasini namoyish etish edi. Ular qardosh xalqlarning cholg'u asboblari va qo'shiqlarini o'rganib, mahalliy bayram va tantanalarda ulardan foydalanganlar. Shu bilan birga, o'sha davrdagi boshqa Butunittifoq xalqlari ham o'zbek madaniyati va san'atiga katta qiziqish bildirgan, uni o'rgangan. Mustaqillikka erishgach, bu jarayonlar yanada kuchaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Asqar F. Musiqa va inson ma'naviyati. - Toshkent. O'zbekiston milliy entsiklopediyasi, 2000.[1]
2. Музыкальная культура Узбекской СССР», Москва «Музыка», 1981.[2]
3. A.Jabborov «Musiqali drama va komediya janrlari O'zbekiston kompozitorlarining ijodiyotida».Toshkent. G'.G'ulom, 2000[3]
4. Jumayev S. Milliy cholg'ular tarixi va evolyutsiyasi. - Toshkent: "Kamron Press" 2017.[4]
5. Toshmatov O', Beknazarov X. Cholg'uchunoslik. - Toshkent: Turon-Iqbol, 2018.[5]